COȘERIU, Eugeniu, 1997, *Sincronie, diacronie și istorie*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București.
COȘERIU, Eugeniu, FÎNARU, Dorel, IRIMIA, Dumitru, 2016, *Mic tratat de teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura: Casa Editorială Demiurg Plus, Iași.
COȘERIU, Eugeniu, 1994, *Prelegeri și conferințe*, Iași.
KABATEK, Johannes, 2015, *Tradiții discursive. Studii*., Editori: Cristina Bleorțu, Adrian Turnuleț, Carlota de Benito Moreno, Miguel Cuevas- Alonso, Editura Academiei Române, București.

ȘTIINȚA – „FORMĂ DE ÎMPĂRTĂȘANIE". PARAFRAZA ȘI METAFORA – CONSTRUCTORI AI LIMBAJULUI DE POPULARIZARE A ȘTIINȚEI

Delia PATRAUCEAN
Universitatea „Ștefan cel Mare",
Suceava, România

Abstract. *Starting from the vision of Coșeriu in which science can be approached as a "form of communion" (Coşeriu 2004: 61), our research tackles the subject of scienctific popularization, a type of knowledge outspread whose aim is reaching a non-specialized receiver. The research undertaken has an applicative role, aiming, through the method of content analysis, to highlight the specificity of two anchor procedures of scientific popularization and to validate the applicability of the theories developed by Coseriu.*
Keywords: *science popularization, paraphrase, metalanguage, metaphor, semantic transfer*

Limbajul de popularizare a științei – act lingvistic social și cultural

Umanitatea manifestă o predispoziție naturală, intrinsecă, spre explicarea și transmiterea diverselor forme ale cunoașterii, fapte posibile doar prin intermediul actului lingvistic. În acest sens, actul lingvistic, înțeles ca act social, este o desfășurare orientată de tipul „a spune cuiva despre ceva" (Coșeriu, 1999: 24). Așadar, limbajul, „sistemul de semne care servește la intercomunicare" (Coșeriu, 1999: 19), este liantul care creează o principală cale de acces spre cunoaștere și culturalizare. O realizare individuală a unui astfel de limbaj este limbajul de popularizare a științei care este creat cu rolul de a propaga diverse cunoștințe, accentuând, astfel, strânsa legătură limbă – cunoaștere pusă, adesea, în discuție de Eugeniu Coșeriu (1994: 139).

Discursul de popularizare a științei este un discurs *orientat* către publicul-receptor nespecialist, așadar componenta socială devine definitorie în acest cadru. Popularizarea științifică este realizată de un mediator, numit și vulgarizator și se conturează doar în dialog constant cu realitatea extralingvistică. Înțeles ca un transfer semantic din limbajul specializat în limbajul comun, discursul de popularizare implică o formă de „traducere interlingual" (Stadnik, 2017: 39), dar care, prin complexitatea pe care o prezintă, transgresează această barieră. Așadar, această variantă a limbajului științific apare, *mutatis mutandi*, ca explicare pentru *nivelul universal al limbii*, „când nu înțelegem ce se spune, nu înțelegem semnificatele lingvistice" (Coșeriu, 2000: 234).

Prin natura sa explicativă, limbajul de popularizare a cunoașterii activează funcția metalingvală, devenită funcție primară, iar limbajul este privit ca *res* „obiect de referință pentru alte semne", după cum notează Munteanu (Munteanu, 1986-1987: 12). Așadar, metalimbajul este „limbajul (un uz lingvistic) al cărui rezultat este tot un limbaj" (Coșeriu, 2000: 254), dar un limbaj subsumat procesului explicativ. Funcția metalingvistică a limbajului este evidențiată și la nivel discursiv prin existența unor marcatori specifici, așa cum vom observa în cazul procedeului de parafrazare.

Parafrazarea

Acțiunea de a parafraza sau de a reformula este un proces inerent legat de mecanismele gândirii umane, întrucât *depozitarea* cunoștințelor se face în mintea noastră ca urmare a constantei acțiuni de

transformare sau traducere mentală, prin actualizarea funcției metalingvistice a limbajului. Această acțiune de reinterpretare este cea care asigură comprehensiunea subiectului în cauză, căci, după cum opina A.-M. Loffler-Laurian, „avem doar ceea ce putem exprima cu propriile cuvinte" (1984: 111-112, tr. n.). Parafrazarea unei comunicări orale sau scrise, secvențiale sau de ansamblu/totale, desemnează fenomenul „transferului de sens" (Parpală, 2010: 86), acționând ca exprimarea cu alte cuvinte a unui text-bază cu scopul adecvării și adaptării acestuia.

Parafrazarea presupune o „sacrificare a literalității textului-bază", întrucât procesul rezultat va fi sub semnul *echivalenței și* adaptării subiectului în cauză, rezultând un text nou care nu mai poate respecta în mod stringent toate articulațiile sintactice ale sursei (Parpală, 2010: 86), dar care, în mod cert, va menține aria tematică, ideile, miezul informatic.

Parafrazarea devine un *procedeu-ancoră* al discursului de popularizare, reprezentând, prin funcția sa de *re-scriere* a limbajului științific, însuși obiectul acestui tip textual. Așadar, fenomenul este prezent în fiecare text de popularizare, fiind ilustrat prin mărci care îi vor deveni specifice și care vor diferenția conceptele științifice, tehniciste, specializate de cele comune (Calsamiglia, Van Dijk, 2004: 384, tr. n.). Parafraza rezultată va putea fi una „lingvistică", creată „prin substituire, permutare, eliminare, substantivizare, epitetizare, topicizare" sau „pragmatică", „intim legată de situația de comunicare la care concurează o mulțime de factori cum ar fi: componentele culturale, sociale, lingvistice, psihologice, profesionale ale producătorului și receptorului de discurs" (Predescu, 2003: 88-89).

Parafraza este marcată la nivel textual și sintactic, în textele studiate de noi, prin următoarele elemente:

Adică, „marcă a apoziției de echivalență (apozem)" (Pană Dindelegan, 2020: 37), conector textual discursiv în secvențe metalingvistice, specific parafrazei, dar întâlnit și la nivelul limbii comune, marchează, în mod vizibil, transformarea conceptului științific în cunoaștere comună:

- „lentilă care reflectă, **adică** aruncă lumina mai departe" (*Gazeta Transilvaniei*, 1944, nr. 48, p. 4). Observăm din acest exemplu că se dezvoltă o *sinonimie sintactică* între natura specializată a acțiunii de *reflectare a lentilei* și adaptarea conceptului prin utilizarea unor lexeme la îndemâna publicului nespecialist: „aruncă lumina mai departe".
- „Antisepticele […] înseamnă acele doctorii care omoară microbii, **adică** sămânța bolilor […] la rană năvălesc microbii nevăzuți, dar aflători oriunde." (*Renașterea*, 1948, nr. 8, p. 11) - alt exemplu ce pune în evidență o practică des aplicată în **LPS**, aceea de a explica în multiple feluri conceptul științific, aspect motivat de dorința accesibilizării informației. Inițial, parafraza este realizată prin marcatorul *adică,* plasat între *termen* și *cuvânt*: *microbii, adică sămânța bolilor*, apoi, acesteia îi succedă o altă refrazare, ca o extindere a sensului, în care se explică specificitatea microbilor - sunt *nevăzuți, dar aflători* oriunde – și rolul lor – de a *năvăli* la rană.
- „Deosebirea dintre imunitatea activă și cea pasivă este că, pe când prima durează foarte multă vreme, a doua este de scurtă durată, **adică** anticorpii formați dispar destul de repede din organism." (*Natura*, 1948, nr. 5-6, p. 113). Exemple cuprind parafraze detaliate dezvoltate sub forma opoziției, unde tranziția de la necunoscut la cunoscut este marcată atât textual, prin conectorul specific, cât și, în plan sintactic prin realizarea explicației sub forma propozițiilor apozitive.

Mai bine zis; zicem noi, cu alte cuvinte – sunt alți marcatori pe care i-am identificat în textele studiate și prin intermediul cărora prinde contur parafrazarea:

- „Să ne fixăm atenția asupra ce ne interesează mai mult, asupra soarelui nostru, **sau mai bine zis** asupra accidentului groaznic ce i s-a întâmplat" (*Natura*, 1932, nr 6, Iunie, p. 27) – conector utilizat pentru a face trecerea spre ceea ce înseamnă *explozii solare*. Așadar, parafrazarea aceasta este un de distanță, dar rămâne strâns legată de contextul comunicării.
- „[…] în soare încă se mai întâmplă adesea explozii uriașe care fac găuri așa de mari încât pământul nostru intră într-o gaură de aceasta, așa cum intră o pietricică într-o fântână. Despre aceste găuri **zicem noi** că sunt pete în soare." (*Unirea poporului*, 1946, nr. 50, p. 3) – exemplul prezentat este unul atipic, întrucât marcatorul *zicem (noi)* introduce noțiunea științifică și nu parafraza.

Structurile apozitive și conectorii relativi, propozițiile introduse prin pronume relativ (adesea atributive) devin realizări ale parafrazei la nivel sintactic:

- „[…] se obține aluatul**,** o substanță azotoasă foarte importantă ce se găsește în grâu” (*Natura*, 1948, nr. 7-10, p. 181).
- „[puteți lua] corn acustic sau audiofon **care** constă într-o placă de cauciuc tare, care fiind foarte lungă, absoarbe o mare cantitate de unde sonore și le transmite la un os al craniului când instrumentul este ținut în gură sau sprijinit pe un umăr al obrazului”(*Răsăritul nostru*, 1948, nr. 189, p. 4).
- „Dincolo de ecran și tastatură, calculatorul este o mașină puternică și inteligentă, **care** manipulează informația codificând-o în impulsuri electrice, cu alte cuvinte în șiruri de zero și unu.” (*Știință și tehnică*, 1989, nr. 6, p. 34).
- „somn greu (somnul hibernal) **din care** nu se trezesc decât primăvara următoare” (*Natura*, 1948, nr 1, p. 9).

Prin urmare, înțelegem parafraza ca o altă cale de *intrare* în termenul științific, uneori superficială după cum nota Bidu-Vrănceanu (2007: 156), dar care menține aceeași direcție, prin faptul că instituie o explicație analogă. Pentru ca acest proces să fie eficace, o condiție imperativă este respectarea principiului *adecvării*, prin întrebuințarea unui sistem lexical lipsit de specializare. La aceasta se adaugă și condițiile următoare: subiectul tematic dezbătut și deschiderea acestuia față de public, capacitatea mediatorului de a alege cuvintele potrivite și abilitatea de interpretare a receptorului (Anghelina, 2015: 6-7).

După cum remarcăm, fiecare exemplu evidențiază capacitatea creatoare a limbajului, teoretizată de Coșeriu (Coșeriu, 2001: 16), întrucât realități care ar părea incongruente sunt puse împreună pentru a facilita accesul spre cunoaștere, creând, astfel, contexte noi și o „structurare nouă a reprezentărilor lingvistice” (Coșeriu 2001: 16). Toate acestea vor fi limpede evidențiate și prin intermediul metaforei care devine un element nodal în **LPS**.

Metafora – „cunoașterea metaforică, cunoașterea prin imagini” (Coșeriu, 2001: 20)

Născută printr-un efort intelectual considerabil și printr-o încălcare a regulilor semantice, metafora presupune un mecanism propriu de creare ce implică abolirea sensului denotativ și primatul sensului conotativ întru crearea unei exprimări latente. Nivelul structural și semantic relevă ideea că metafora pune în relație contrastantă doi termeni, „unități distincte în plan paradigmatic”, care în împrejurări speciale „se neutralizează” (Slave, 1991: 9). *Neutralizarea* se realizează atunci când intră în acest tip de relație termenul propriu și termenul figurat și se creează o tensiune între cei doi, tensiune ce are drept finalitate schimbarea semanticii comune (Slave, 1991: 9).

Din alt unghi, Șerban Tarciziu-Hristofor explică mecanismul metaforei prin identificarea a doi pași: „juxtapunerea enunțurilor” (care se referă la suprapunerea celor două enunțuri a celui *metaforizat* și a celui *metaforizant*) și „întretăierea izotopiilor” ce conține „focarul metaforei” (identificarea elementului comun al termenilor) care se finalizează cu un transfer semantic (Tarciziu-Hristofor, 2011: 48). Mai mult decât atât, pentru a marca teritoriul metaforei și pentru a evidenția funcționalitatea sa au fost propuși numeroși termeni: *tenor* (conținut) și *vehicle* (vehicul); *focus* (enunț metaforic) și *frame* (cadrul acestuia), *subiect principal – subiect secundar/subsidiar*, *termen de plecare (P) – termen de sosire (S)* (Slave, 1991:10); *domeniul țintă* – domeniul sursă; mapping – crearea metaforelor (Pânzaru, 2007:189-203).

În **LPS** metafora „își schimbă semnificatele, căutând mereu imagini expresive noi pentru a denumi ceea ce intuiția cunoaște” (Coșeriu, 2001: 32) și se manifestă ca figură *plasticizantă* (și nu *revelatorie*), fiind văzută ca „ingredient vital aș gândirii și comunicării despre lumea observabilă științific” (Brown, 2003: 188). Utilizarea acesteia are un caracter strict pedagogic (în astfel de texte), deci scopul ei va fi de a „reda carnația concretă a unui fapt pe care cuvintele pur descriptive nu-l pot cuprinde” (Blaga, 1994: 36), adică, de a reda o explicație a unui termen științific a cărei semnificație nu dorește să o modifice. În mod general, metaforele utilizate în **LPS** sunt de tip *tranzitiv,* iar, în funcție de finalitatea cu care a fot învestită, putem observa: *metafore – descoperire* (cele utilizate în scop „euristic”), ori *metafore – explicație* (cele utilizate în scop „explicativ”) (Milică, 2013: 259-261). De asemenea, vom constata în exemplele de mai jos că există metafore care, prin frecvența utilizare au devenit „convenționale”, devenind parte a tradiției lingvistice, în timp ce altele sunt pur situaționale și cu o încărcătură metaforică nouă (Coșeriu, 2001: 20-21).

Totodată, am putea afirma că în **LPS** se aplică o perspectivă tradițională a funcționalității metaforei, ca transfer semantic, după cum constatăm în următoarele exemple:

- „gura este oglinda sănătății" (*Știință și tehnică*, 1966, August, p. 40), unde, pentru amplificarea necesității îngrijirii cavității bucale, se apelează la exprimarea metaforică: „oglinda sănătății;
- „sistemul nostrum imunitar, apărătorul al organismului" (*Știință și tehnică* 1991, nr.1, p. 42);
- „pielea, haina coprului nostru" (*Știință și tehnică*, 1991, nr.3, p.3);
- „natura – farmacia verde" (*Din rețetele farmaciei verzi*, 1968, p. 25).

Despre dispariția corpurilor cerești se vorbește în termenii morții, dar nu a unei *morți universale*, ci a uneia firești, specifice evoluției, situație prezentată printr-o *metaforă-descoperire*:

- „evoluția de răcire și moarte a corpurilor cerești nu *ajunge la o liniște a morții universului*" (*Natura,* 1940, nr. 6, p. 282)

În analiza științifică a unei picături de apă în momentul căderii într-un pahar, elementul *metaforizat, apa,* este abordat într-un chip metaforic (cu accente hiperbolice) printr-o serie de elemente *metaforizante* „mărgeaua rotundă", „craterul din vulcan", „oceanul din pahar", ori „substanță a vieții":

- „*mărgeaua rotundă* se apropie de fața lichidului, care este încă răvășită de căderea picăturii dinainte. Din izbire, ia naștere un *mic crater de vulcan* ca într-o priveliște lunară […] se amestecă *oceanul din pahar*" (*Natura*, 1940, nr. 5, p. 211).
- „apa este leagănul oricărei forme de viață" (*Știință și tehnică*, 1963, nr. 9, p. 44).

Așadar, metaforele întâlnite în **LPS** sunt create pentru a fi în sprijinul celor neinițiați în universul științei, căci, oricât de paradoxal ar putea părea, o figură atât de complexă care, adesea, ermetizează discursul, devine strategie de explicație, relevând, astfel, multiple deschideri spre pătrunderea în miezul *tare,* specializat.

În concluzie, lucrarea de față evidențiază, prin două fenomene individuale, parafrază și metaforă, funcționalitatea text-discursului de popularizare științifică și scoate în evidență creativitatea limbajului și frumusețea dualității acestuia, de a fi încifrare și descifrare, ermatizare și deschidere. Totodată, ideile coșeriene atinse, privitoare la funcția metalingvistică a limbajului, puterea sa creatoare manifestată prin metaforă, actul lingvistic – act social și cultural, conturează cee ce savantul afirma într-un interviu, și anume că știința e „o formă de împărtășanie" (Coșeriu, 2004: 61). Așadar, opinăm că democratizarea cunoașterii este un act stringent care bineînțeles că trebuie să păstreze cunoașterea științificăși care trebuie făcut în mod asumat, responsabil, întrucât este o cale spre culturalizarea nespecialiștilor și, implicit, spre evoluția societății.

Bibliografie:

ANGHELINA, Dan Alexandru, 2015, „Observații asupra terminologiei științifice în terminologia I.T", în *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, LXIV, București, p. 3-11.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 2007, *Lexic specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, Editura Universității din București, București.

BLAGA, Lucian, 1994, *Triologia culturii. Geneza metaforei și sensul culturii*, Humanitas, București.

BROWN, Theodore L, 2003, *Making Truth: Metaphore in Science*, Universiy of Illinoins Press, Urbana.

CALSAMIGLIA, Helena, VAN DIJK, A. Teun, 2004, „Popularization discourse and knowledge about the genome", în *Discourse & Society*, vol 15, nr. 4, p. 369-389.

COȘERIU, Eugeniu, 19920-1993, „Limbajul poetic", în *Prelegeri și conferințe*, supliment – *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXXII, Seria A, Lingvistică, Iași, p. 145-162.

COȘERIU, Eugen, 1994, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, prefață de Silviu Berejan, Editura Știința, Chișinău.